

**Francesc Cortiella Òdena,
historiador de Vilaverd:
Una aproximació biogràfica**

Francesc d'Assís Cortiella i Masdeu
i Elga Cremades i Cortiella*

Francesc Cortiella Òdena, historiador de Vilaverd: Una aproximació biogràfica

Francesc d'Assís **Cortiella i Masdeu**
i Elga **Cremades i Cortiella***

*fcortiel@xtec.cat

**Amb la col·laboració de Rosa Masdeu Daroca i de Rosa M., Josep M., Jordi i Anna Cortiella i Masdeu.*

Resum: Biografia de Francesc Cortiella i Òdena (Vilaverd 1933-Tarragona 1987) professor i historiador. Exercí de mestre a Rojals (1951-1953), Balaguer (1953), Alforja (1954-1955), la Selva del Camp (1955-1960), Vila-rodona (1960-1967), Tarragona (Sant Pau 1967-1973, Sant Pere i Sant Pau 1973-74 i Bonavista 1974). Posteriorment fou professor de secundària a la Universitat Laboral de Tarragona (1974-1981) i professor universitari a l'Escola Universitària de Formació del Professorat d'EGB de Tarragona (1978-1981) i a la Universitat de Barcelona (Facultat de Filosofia i Lletres de la delegació universitària de Tarragona, 1981-1987). El seu àmbit d'estudi se centrà en la Història Medieval del Camp de Tarragona i la Conca de Barberà.

Paraules Clau: Història de l'educació, Història Medieval, Camp de Tarragona, Vilaverd.

Francesc Cortiella i Òdena va néixer el setze de juny de 1933 a Vilaverd. El seu pare, Francesc Cortiella i Solé, era comerciant i tenia una carnisseria i botiga de queviures al poble. El coneixien com el *Siscu de l'Estanc*. La seva mare era Anna Òdena i Rossell (*Nita*), mestressa de casa. Francesc tenia una germana gran, la Narcisa (*Siseta*).

Quan tenia tres anys, esclatà la Guerra Civil. El seu pare fou mobilitzat com a soldat a la caserna habilitada al Parc Samà de Cambrils. A *La història de Vilaverd*, Francesc escriu un record d'infantesa d'aquesta guerra:

«El dia 13 de gener de 1939 les anomenades *Tropas Nacionales* feien la seva entrada victoriosa a la vila; mentre una vella donava uns rosaris a un soldat nacional, un vailet de cinc anys continuava cantussejant una estrofa que durant molts mesos havia repetit: «No passaran i si passen, moriran» (Cortiella 1982:78)».

Aquest vailet era ell.

Va fer els estudis de primària a l'escola de Vilaverd. D'aquesta època també surten alguns records a la seva obra escrita. Així a la *Guia de Vilaverd* (Cortiella 1980: 33-36) parla del joc de bitlles que es feia a l'ermita de Montgoi el dilluns de Pasqua i del berenar de jovenalla que es feia el segon Diumenge de Pasqua (*pasqüetes*) a alguna font o mas del terme. Durant aquests anys fou escolà a la parròquia de Sant Martí.

Francesc i la seva germana, Siseta, als anys 30.

Als deu anys, Francesc anà a estudiar Batxillerat a la Institució Escolar Sibiuda, al barri del Clot, a Barcelona. Aquesta escola, fundada el 1934 per Josep Roch, seguia sent aquells anys 40 un petit espai de llibertat, on s'aplicaven els principis pedagògics de l'*escola nova* i s'educava en un humanisme d'arrels cristianes.

S'hostatjava a prop de l'escola, a casa de Salvador Herrero i Joana (*Joanita*) Carrera. La família de la darrera era molt amiga de la de Francesc. Abans de (i durant) la guerra havien coincidit a Vilaverd i les dues nissagues s'havien emparentat: la mare de *la Joanita* era la padrina de Francesc; Francesc seria el padrí d'Anna Maria, filla de Salvador i *Joanita*, i la germana d'Anna Maria, Maria del Carme, és la padrina del Jordi, quart fill de Francesc.

Acabat el quart de Batxillerat, Francesc es traslladà a Tarragona a estudiar Magisteri. El 15 de setembre de 1948, als 15 anys, aprovà la prova d'accés a l'Escola del Magisteri de Tarragona.¹ A la capital s'hostatjava a casa del Sr. Nogués, professor de Magisteri, al carrer Apodaca. El curs 1949-50 va rebre mitja beca d'estudis en haver mantingut una nota mitjana d'excel·lent en la diplomatura.

Durant els anys de formació anava a Vilaverd a passar els estius. Col·laborava amb el comerç dels pares portant a pasturar els bens, moments que aprofitava per estudiar.

El 1951, amb disset anys, acabà Magisteri. Més tard, a la dècada dels 80, ho explicava així:

«Era un dos de juny; la rambla era sota el cald [sic] de la canícula mediterrània; allí uns companys m'assabentaren que havia superat la prova final de la carrera. Faltaven uns dies per a complir els divuit anys i tenia el rutilant títol de mestre, cosa que m'omplia de veritable satisfacció. Malgrat que ja creia que allò significaria per a mi una cosa extraordinària, suposo, ara, que no considerava en tota la seva dimensió que aquest fet fixés d'una manera absoluta una trajectòria tan determinada de la meua vida.

La meua il·lusió era gran. Encara que no tant com per suposar que a partir d'aquell moment el meu ésser deixaria de ser lliure per a quedar subjecte a un ideal que hom anomena vocació professional. Des d'aquest moment nombrosos projectes, indefinits i borrosos, s'apilaren en el meu subconscient, amb la bona intenció d'aconseguir una escola diferent d'aquella que jo havia viscut en la meua tendra edat de vida col·legial, tant al poble com a la ciutat. Tenia el ferm propòsit de no caure en aquells defectes que tant m'havien decebut i estava convençut que mai aplicaria aquell sistema que algunes vegades, massa vegades, era inhumà i àdhuc cruel.

Una única idea persistent —quasi obsessiva— m'acompanyà durant tot aquell estiu: com serien els meus primers alumnes? Me'ls imaginava com uns éssers angelicals, plens de virtuts, innocents, dòcils al meu tarannà; podríem dir que es tractava d'elements sense personalitat pròpia perquè tots havien d'actuar com a una reproducció exacta del meu voler. Una cosa que em preocupava de debò, una cosa que, he de confessar-ho, m'ha preocupat en moltes altres ocasions: podria actuar lliurement, sense que cap possible company se sentís dolgut pel meu somniat afany de canviar la fisonomia d'aquella escola trista i tan plena de defectes? No seria millor una escola de mestre únic?

(Cortiella, s. d.)».

El 3 de novembre fou nomenat mestre interí de l'escola mixta de Rojals.

«La primera notícia de la manca de mestre a Rojals em fou donada per uns pares del dit lloc i el meu deler a tenir una escola em portà immediatament a la capital per tal de cercar informació oficial. Les dificultats per a trobar un mestre per a Rojals eren tan considerables que m'oferiren aquell mateix dia la interinitat de la plaça si així m'interessava; ni tan sols era necessari sol·licitar-la formalment. Vaig demanar un breu termini de dies per tal de decidir-ho ja que volia conèixer personalment el lloc, cosa que —d'una manera ben manifesta— no agradà al delegat perquè suposava que una vegada coneguda la realitat seria difícil que jo acceptés. Però el delegat s'equivocà i dos dies després m'estenia el corresponent nomenament.

No cal dir com d'orgullós em sentia com a mestre de Rojals i encara me n'hauria sentit més si aquest indret no hagués estat tan a prop de la meua vila nadiua, ja que tothom sabia que Rojals era un cul de món i em preocupava una mica l'opinió dels meus convilatans.

En realitat Rojals no oferia gaires al·licients: dues hores de camí de l'estació de tren o de la parada d'autobusos més propera, un desnivell de 800 metres d'altura, sense electricitat ni telèfon, sense serveis de cap tipus: ni metge, ni capellà, ni comerç de cap classe a excepció de dues bodegues o cafès on jo mai aniria».

(Cortiella, s. d.)

Francesc va ser a Rojals dos cursos, fins a final de maig de 1953.

«La classe era a un primer pis, on a més a més hi havia una cuina amb foc a terra i un armari de paret caigut i una altra petita dependència amb fogons i aigüera. Aquestes dues cambres, sense portes, donaven a la classe i feien que fos irregular, ja que prenia un espai del quadrat quasi perfecte que el pis hauria dibuixat. Les dues cambres eren interiors i sols s'il·luminaven per la llum que entrava pel forat de la porta.

La classe tenia tres finestres, dues donaven al carrer i l'altra a un pati interior suficientment gran, on es podia baixar amb relativa facilitat perquè era al mateix nivell que el pis i la finestra era relativament a poca altura.

Sols hi havia quatre taules, una per al mestre i tres, de vuit places cada una, per als alumnes, amb els bancs corresponents. L'armari, uns mapes murals vells i els símbols religiosos i polítics del moment completaven tot l'inventari de l'escola. A planta baixa, al costat de la petita porta d'entrada i sota les escales, hi havia el servei higiènic, que consistia únicament en una comuna dins d'una petita cambra fosca i mig enrunada. Quan en el poble encara hi havia ajuntament feien servir com a oficina i sala de reunions una cambra situada als baixos a la qual s'entrava per una altra porta, llavors completament desballestada. Algunes vegades havia insinuat als pares que aquella sala, una vegada arranjada, seria més apta per a l'escola que el lloc que ara tenia destinat».

(Cortiella, s. d.).

Francesc vivia a dispesa a casa d'uns veïns de l'escola:

«La casa on m'allotjava era la casa pairal del poble; allí hi tenien un lloc reservat totes les persones que d'una manera més o menys accidental arribaven al poble: els mestres, el rector, el metge, el veterinari i les visites d'autoritats civils i eclesiàstiques i, d'això, els amos se'n sentien veritablement orgullosos. A excepció del mestre, d'allotjament fix, no admetien cap tipus de compensació econòmica pel servei donat; i, pel que fa al mestre, he de dir que a més de ser un preu molt assequible encara mai acceptaren la quantitat íntegra mensual, ja que sempre t'obligaven a una rebaixa; de ben segur que no coneixien la moda de la propina» (Cortiella, s. d.).

Francesc treballava de dilluns a dissabte.² El dijous a la tarda era el dia de fer activitats a l'aire lliure. Mestre i alumnes anaven a berenar a alguna font, a fer esport o qualsevol altra activitat a l'exterior. Cada dos dissabtes, després de plegar al migdia, Francesc baixava a Vilaverd, i tornava a Rojals diumenge després de dinar. Aquestes baixades i pujades les feia a peu. Els diumenges que era a Vilaverd continuava fent d'escolà (*escolà gran*, com li deia Mn. Magí Sabaté).

A banda de dur a terme activitats educatives amb els infants de l'escola, els mestres de l'època solien contribuir a la formació col·lectiva del poble. En aquest sentit, destaca una anècdota que Francesc va explicar més d'una vegada: abans que hi anés, a Rojals no tenien costum d'analitzar els porcs que mataven ni els senglars que caçaven, fins que ell els va «mig obligar» a portar mostres al veterinari de Montblanc per tal que certifiqués la qualitat sanitària d'aquests animals.

El 8 de juliol de 1952 l'inspector Andrés Castellón visità l'escola de Rojals i va redactar un informe molt positiu de la tasca que s'hi duia a terme: així, va destacar la feina del professor de l'*Escuelita de Rojals*, que es dedicava «*de lleno y con todo celo y competencia a su labor profesional con unos resultados que sobrepasan lo corriente en escuelas mixtas de esta categoría*».

El febrer de 1953 inicià una estació pluviomètrica per tal de comunicar la quantitat de pluges a Rojals al *Servicio Meteorológico Nacional del Ministerio del Aire*.

L'etapa de Rojals va finalitzar el maig de 1953, quan Siseta i el seu marit, Martí Bové, es traslladaren de Vilaverd a Balaguer. Van adquirir una empresa de distribució de begudes a la capital de la Noguera. Francesc també s'hi traslladà i treballaria, durant uns mesos, al col·legi dels Escolapis de la ciutat.

El 21 de gener de 1954, però fou nomenat mestre interí de l'escola de nens número 1 d'Alforja, on s'hi estaria fins al 31 d'agost de 1955. Com ja havia succeït a Rojals, en la seva visita de 1955 l'inspector Luis Jorge quedà impressionat de la tasca que Francesc duia a terme a l'escola, motiu pel qual li concedí un «*justísimo voto de gracias*».

Un alumne de Francesc, Gonçal Èvole, recorda aquests fets en un article del *Butlletí Informatiu* n. 12 dels Amics d'Alforja:

«En aquest batibull de records em ve a la memòria el matí en què va presentar-se un inspector del *Magisterio*... El bon senyor, molt capficat al seu paper, va anar preguntant a uns i altres. Les respostes van ser contundents, amb un aplom ple de seguretat. En llenguatge actual podríem dir que «aquell paio —l'inspector— flipava». Tant és així que al nostre recordat mestre li van concedir el *voto de gracias*, la més preuada distinció atorgada pel Magisteri. Mentre s'aixecava l'acta de la inspecció, nosaltres havíem baixat a la plaça i, quan tornàrem a l'escola, el nostre mestre tenia una brillantor estranya als ulls. No va poder aguantar més l'emoció i dues llàgrimes li relliscaren per les galtes. Ens va donar les gràcies i va produir-se la més meravellosa i entranyable simbiosi mestre-alumne. Per molts anys que passin mai no oblidaré aquell moment de plenitud de la nostra incipient adolescència. A la tarda ho celebràrem plegats fent un berenar a Sant Antoni» (Èvole 1996: 8-9).

El mateix Gonçal Èvole explica més detalls sobre la tasca del seu mestre durant aquell temps d'infantesa:

«A hom li agrada recrear-se en la comparança del nostre recordat mestre, amb el sembrador de la paràbola evangèlica. El seu tarannà, les seves lliçons, s'esdevenien en una llavor caiguda en bona terra. Amb un calfred d'emoció se'm fa molt present, donant voltes per tota la classe explicant amb una claredat entenedora les parts més envitricollades de la gramàtica, la geografia o l'aritmètica. Res li era aliè. El cim, però, l'assolia quan s'endinsava pels retalls de la nostra història. Era tot un plaer sentir-lo explicar la llegenda de Guifré el Pilós i les quatre barres de sang o bé els *intrínquilis* que van portar al Compromís de Casp... Tot s'havia d'expressar '*en la lengua del imperio*'... Tanmateix, i de tard en tard, tenia la gosadia de desenvolupar la lliçó en català» (Èvole 1996: 8-9).

També explica que, a part de les activitats de l'escola,

«[o]rganitzava vetllades teatrals, recitals poètics, excursions en les que [sic] ens allionava a estimar i respectar la natura, a sentir-nos un xic més a prop de Déu» (Èvole 1996: 8-9).

Francesc sempre fou un cristià convençut. Això també afectava els seus alumnes, que avui ho justifiquen dient que en aquella època tocava ser religiós per imperatiu legal. No hi estem d'acord. Creiem que Francesc era religiós de cor, encara que els alumnes el veiessin com una persona d'«extremosa religiositat, quasi al llindar de la beateria» (Èvole 1996).

En aquest any i escaig que va ser a Alforja es preparà les oposicions a mestre, que aconseguí com a número 1 de la província de Tarragona. Hagué de deixar Alforja per anar a la seva destinació com a mestre funcionari. El 17 d'octubre de 1955 fou nomenat *Maestro propietario de la Escuela*

Francesc i els seus alumnes d'Alforja (Arxiu familiar).

Nacional Unitaria de niños de Vilella Alta. En prengué possessió el 22 d'octubre, però cessà el 30 d'octubre, per anar a treballar a la Selva del Camp.

El 28 d'octubre de 1955, però a efectes del dia 17, fou nomenat *Maestro en propiedad provisional de la Escuela Nacional Graduada de niños de la Parroquia de San Andrés de Selva del Campo*, coneguda com a Col·legi Sant Agustí. El dia 31 prengué possessió del càrrec i començà l'activitat en aquesta escola parroquial. Allà compartí la tasca amb altres professors, com Josep Bella i Esplugues i Mn. Daniel Barenys i Llauradó, amb el qual establiria una gran amistat.

En aquesta època adquirí estris didàctics que li permeteren renovar la metodologia docent de l'escola i fomentar l'aprenentatge actiu. Així comprà -pagant-ho de la seva butxaca- un microscopi, un projector de filmines i un magnetòfon. També adquirí nombroses filmines de ciències naturals, geografia, història, història sagrada, catecisme i les altres disciplines que impartia, i seguí aplicant les tècniques d'animació tradicionals (teatre, festivals, números de màgia).

Una de les coses que més el preocupaven era el fet de veure que hi havia molts bons alumnes -amb molta facilitat per a l'estudi- que no tenien la possibilitat de continuar els estudis postobligatoris per raons familiars (a casa seva els posaven a treballar). En aquest sentit, lluità per intentar convèncer

pares i familiars de les bones qualitats estudiantils dels seus fills i, si bé els seus esforços foren reeixits en algunes ocasions, ben sovint foren en va. Cal entendre, també, el context de l'època: així, no era pas infreqüent que, a desgrat del mestre, el rector de la parròquia anés a buscar els alumnes escolans cada vegada que hi havia un funeral i els fes anar a la parròquia, cosa que implicava que perdessin hores de classe.

Una prova més de la seva dedicació arribà el febrer de 1957, quan fou cridat a incorporar-se al servei militar. Així, al·legant motius pedagògics i el fet que ja havia participat en els campaments de milícies universitàries a Castillejos durant diferents estius, pogué aconseguir una pròrroga i no hagué de cessar l'activitat escolar fins a final de curs.

El 30 de setembre de 1957, s'incorporà al destí militar, a Melilla. Allà féu amistat amb companys de la zona de Tarragona, especialment amb Josep Franqués (mestre de Constantí). Amb ells compartí moltes hores, atès que la llunyania respecte a la llar familiar provocà que els permisos de què gaudien els haguessin de passar a Melilla mateix. Fou, en qualsevol cas, una època dura: els anys 1957-1958 el Marroc declarà la guerra a Espanya per la colònia del Sidi Ifni i molts soldats destinats a Melilla hi foren desplaçats. Tanmateix, Francesc i els seus amics tingueren la sort d'haver estudiat i els feren quedar a Melilla realitzant tasques administratives.

El 14 de febrer de 1958, mentre era al servei militar, se'l nomenà *maestro en propiedad* de l'escola de Sant Agustí de la Selva del Camp, on es reincorporà quan tornà, el 21 de juliol de 1958, i on seguiria treballant durant dos cursos més. Allí continuaria la seva empresa d'innovació educativa, amb una pedagogia més activa que la que es feia servir en aquella època.

D'altra banda, durant la seva estada a la Selva conegué la Rosa (*Rosita*) Masdeu i Daroca, una jove que havia format part del grup de teatre i del grup de sardanes i danses tradicionals i amb la qual Francesc es va casar el 27 d'agost de 1959. Al cap de poc menys d'un any van tenir la primera filla, Rosa Maria Cortiella Masdeu, que va néixer a la clínica Ibarz de Reus, el 3 d'agost de 1960.

Durant el febrer del mateix any, Francesc s'havia presentat al concurs de trasllats i obtingué la plaça de Vila-rodona. Així el 31 d'agost de 1960, la família deixaria la Selva del Camp. Francesc s'incorporà a l'escola de Vila-rodona a partir de l'1 de setembre.

D'entrada, la família es va instal·lar al pis del mestre que hi havia a l'edifici de l'Ajuntament, al costat mateix de les aules. Amb tot, aquella residència no reunia les condicions adequades per a tots tres, i per això al cap d'un any es van traslladar a un pis de lloguer, al carrer Dr. López.

Francesc i Rosita el dia del casament, el 27 d'agost de 1959.
(Arxiu familiar).

Francesc amb alguns alumnes a la Selva del Camp (Arxiu familiar).

A Vila-rodona, Francesc seguí introduint elements d'educació activa. Així, amb els alumnes grans va fer un museu d'animals (alguns dissecats i la majoria en pots amb formol) i un de minerals. Organitzà moltes activitats, com pessebres, taules de gimnàstica, futbol, excursions... Josep Santesmases, alumne seu, ho recorda:

«Amb el senyor Cortiella vam fer moltes activitats més enllà de les classes diàries. Coses que a ell, el mestre, li deuriem suposar moltes hores extres de dedicació.

És difícil recordar amb precisió totes les activitats... Alguna informació la dóna la petita revista *Escuela* el primer número de la qual va aparèixer l'octubre de 1961. Els primers tres o quatre números es van imprimir en ciclostil en un format foli i més endavant, l'any 1962 es van portar a impremta. [...] Cap al segon curs d'estada a Vila-rodona, l'any 1961, el senyor Cortiella devia iniciar molts projectes i activitats, entre elles el museu escolar. El contingut era de mineralogia, de botànica i de zoologia. [...] Encara em sembla veure el senyor Cortiella intentant agafar escorpins vius amb algun estri per posar-los dins del pot, tot fent exclamacions preventives: *tsit, tsit, tsit...* Com a estímul (a buscar i portar animalons pel museu) rebíem uns punts que devien tenir compensacions.

Amb el senyor Cortiella també vam fer algunes excursions a peu. Crec que durant dos anys seguits vam anar a la serra del Montmell sortint caminant des de Vila-rodona, el segon any devíem pujar al castell i a la creu... Una vegada vam anar a València i a Sagunt, amb una nit de xivarri inclosa a l'hotel, o més ben dit a l'hostal [...].

Una activitat anual que tenia ressò no només entre l'alumnat i els familiars, sinó entre tota la gent del poble era el pessebre. La majoria d'anys es feia amb muntanyes de guix i també algunes cases construïdes amb escaiola. La il·luminació era molt important, sobretot aconseguir que la llum de darrere les muntanyes s'anés esllanguint com quan el dia deixa pas a la nit. Hi va haver un any que el pessebre comportava un supòsit heterodox. Com i on naixeria Jesús en el present? I és clar, al pessebre hi va haver trens, carreteres i ponts, sota d'un del quals deuria haver-hi el naixement. A tot això hi hauríem d'afegir les representacions teatrals amb obres de ressonàncies decimonòniques com ara *La mort de l'escolà* o *El plat de fusta no es trenca* representades els anys 1961 i 1962. També durant un període férem un ball de bastons i quadres gimnàstics.

Una altra activitat que tenim documentada l'any 1963 era la petita estació meteorològica. [...] Al *Diario Espanyol* de Tarragona, Francesc Cortiella consta com a observador meteorològic a Vila-rodona».

(Santesmases 2010: 26-27)

El març de 1961, durant el seu primer curs a Vila-rodona, Francesc rebé la visita de l'inspector, José Muntada Bach, el qual va redactar un informe positiu de la tasca duta a terme:

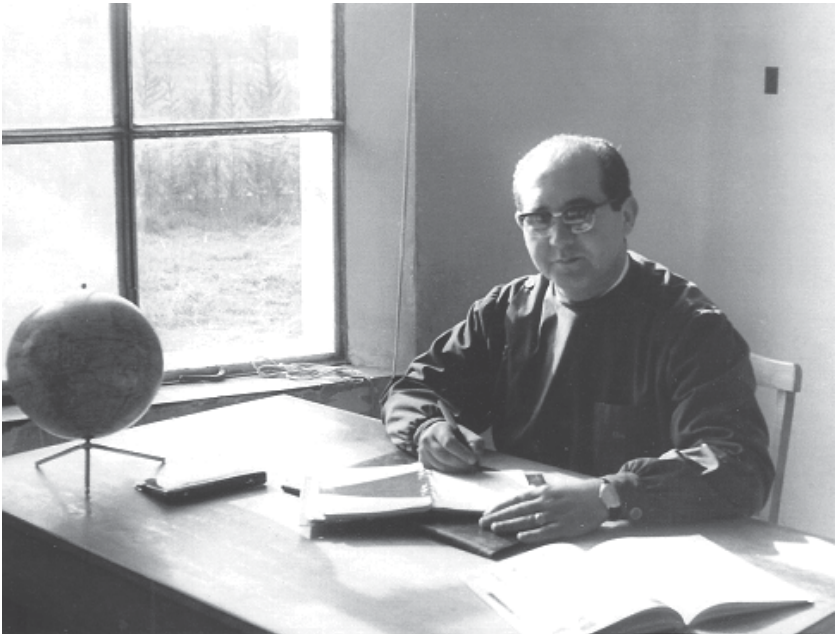
«El inspector trabaja con los niños, examina los Cuadernos de Clase y comprueba un nivel superior al normal, resaltan extraordinarios trabajos manuales, las proyecciones i diapositivas para inmejorables lecciones y el

*creciente museo de ciencias naturales elaborado por los mismos niños. El titular, Don Francisco Cortiella Odena [sic], reúne inmejorables condiciones profesionales y una vocación sincera y provechosa en el orden educativo».*³

Poc temps després de la visita de l'inspector s'inaugurà la nova escola de Vila-rodona a les afores.

Durant l'estada a Vila-rodona, Francesc seguiria preocupant-se de la continuïtat dels alumnes talentosos després que finalitzessin els estudis obligatoris. Algú podia anar a estudiar a l'Institut de Valls, però la majoria de joves no tenien mitjans per fer-ho. Tanmateix, pogueren matricular-se com a alumnes lliures de l'Institut Gaudí de Reus i, abans o després de l'horari escolar, anaven a l'escola, on en Francesc els preparava per a les proves lliures del Batxillerat a canvi d'unes quotes o de productes de les terres dels seus pares.

No és difícil d'imaginar que la preparació de l'alumnat que es presentava a les proves lliures era, sovint, inferior a la dels alumnes oficials de l'Institut. Malgrat això, molts joves de Vila-rodona van aconseguir el títol de Batxillerat per a gran satisfacció d'ells mateixos, de les seves famílies i, per descomptat, del mestre.

Francesc a l'escola nova de Vila-rodona (Arxiu familiar).

Un d'aquests alumnes, Josep Santesmases i Ollé, a la revista *Caliu* de Vila-rodona detalla els seus records de l'època:

«Per a mi va ser una sort que en arribar el mestre que venia a substituir el senyor Pastells, em toqués anar encara a la classe dels petits, el darrer any. El mestre en qüestió era Francesc Cortiella i Òdena. [...] Passava això durant el curs 1960-61. I la sort va ser que l'any següent en haver de fer el pas dels petits als grans, també el fes el senyor Cortiella substituint qui havia estat fins aleshores el mestre dels grans, el senyor Pons, que marxava cap a una altra destinació [...].

Si hi ha una cosa concreta que hagi de resumir el seu tarannà és l'enorme capacitat de treball que tenia, sumada a una clara vocació d'ensenyant. [...] De treballar se'n va fer uns farts. A partir del segon o tercer any, quan va tenir l'estructura de cursos consolidada, la seva jornada laboral va ser extensament allargada, amb nens que seguien l'ensenyament normal, els que feien el comerç i els que fèiem el batxillerat, més els repassos dels vespres. A les set del matí ja s'hi posava, i plegava després de fer repàs a xicots que hi acudien havent acabat de treballar. [...] Recordo que els nens del meu curs de batxiller, hi anàvem a les vuit del matí, a continuació d'un alumne un curs més avançat que hi anava a les set. Després tornàvem a casa a esmorzar i a mig matí altra vegada a escola. Mentrestant ell ja havia engegat altres cursos. A classe dèiem ser una quarantena, repartits entre tres o quatre cursos de comerç, quatre de batxiller, i els corresponents a l'ensenyament general [...].

El batxillerat el fèiem per lliure, això vol dir que només posàvem els peus a un institut de «enseñanza media» un dia a l'any, que era el dia que ens examinàvem. Ens ho jugàvem tot a una carta. No coneixíem cap dels professors que ens posaven les proves dels exàmens i al fet d'haver o no estudiat durant el curs, calia afegir-hi la sort de sortir un tema que tinguéssim après. El nostre Institut va ser el «Gaudí» de Reus, el que ara és el «Salvador Vilaseca». Anàvem a examinar-nos amb el taxi de l'Amadeu que devia ser un cotxe d'abans de la guerra. Dinàvem amb el que portàvem de casa a un bar proper a l'institut i a la tarda continuàvem els exàmens. [...] El prestigi que va aconseguir el senyor Cortiella va propiciar que nens que havien marxat fora del poble a estudiar, tornessin, i que al mateix temps vinguessin nens de les Pobles, de Santes Creus, d'Aiguamúrcia i de Bràfim. De totes maneres el més trencador van ser les quatre nenes que van venir a l'escola dels nens grans per fer el batxillerat [...].

Recordo que en sortir de classe, es posava davant de la porta i els alumnes anàvem sortint en fila i tot xocant-li li mà li dèiem: «Passi-ho bé».(Santesmases 2010: 26-27)

El 26 de desembre de 1961 nasqué el segon fill del matrimoni Cortiella-Masdeu, Francesc d'Assís. Com que el part es presentava bé, la llevadora de Vila-rodona va convèncer el matrimoni de tenir el fill a casa. Així, Francesc d'Assís va néixer a l'habitació del pis del carrer Dr. López.

El 1962 Francesc adquirí un nou estri que, malgrat haver estat concebut com a element d'entreteniment, utilitzà amb finalitats educatives: un televisor. Aleshores al poble només hi havia dos o tres televisors, de manera que els dissabtes a la tarda i els diumenges al matí, abans de la missa major, bona part de la canalla del poble acudia a casa del mestre a mirar els pocs programes que feien (bàsicament el concert dels diumenges, i programes educatius dels dissabtes). Josep Santesmases s'hi refereix:

«No es pot considerar activitat, però sí que ens pot fer veure fins a quin punt el senyor Cortiella vivia per a la feina i per als alumnes. [...] durant un temps els diumenges havent dinat anàvem a casa seva a veure la televisió. Cal suposar que fou el primer temps de tenir-la, quan de fet a gairebé cap casa n'hi havia, i devia ser abans de l'hora del cine, activitat que ningú es podia perdre. Però no poder descansar dels alumnes ni els diumenges a la tarda, no podia ser altra cosa que una actitud reflex d'una profunda vocació» (Santesmases 2010: 27).

El 5 de març de 1964, coincidint amb una gran nevada, va néixer Josep Maria, el tercer fill de la família Cortiella-Masdeu, a l'hospital de Santa Tecla de Tarragona.

La família Cortiella-Masdeu l'any 1967 (Arxiu familiar).

El mateix any, Francesc participà a les oposicions restringides a directors de grups escolars, motiu pel qual passà a ser mestre director de l'*Agrupación Escolar Mixta* de Vila-rodona.

I més endavant el 12 d'agost, li concediren el *Premio Nacional de Magisterio*. El guardó, de deu mil ptes., li fou lliurat a Tarragona el 14 de setembre, dia de la inauguració del curs escolar.

El mateix any, Francesc i Rosita obtingueren el carnet de conduir i adquiriren un 600. Amb els tres alumnes de Batxillerat que obtingueren millors notes feren un viatge estival a l'Aragó.

L'u d'octubre del 1965 la família incorporà un nou membre, Jordi, que va néixer a l'hospital de Santa Tecla de Tarragona. I al cap d'un any i vuit mesos el matrimoni tingué la cinquena i darrera filla, Anna, nascuda el 7 de juny del 1967 a la clínica Aldecoa de Tarragona.

Aquest naixement coincidí amb un nou canvi professional de Francesc. Durant el curs 1966-1967, José Luis Calero López de Ayala, mestre de l'Escola Graduada Sant Pau de Tarragona, de titularitat episcopal, el visità a Vila-rodona i li oferí, en nom de Mn. Joan Martí i Alanis, director del patronat de sant Pau, la possibilitat de dirigir aquell centre educatiu a partir del curs següent. Ho acceptà. Tot i que li dolgué molt haver de deixar Vila-rodona perquè sempre s'hi havia sentit ben acollit i acompanyat, li feia il·lusió poder emprendre una nova tasca en una escola més gran. Al final d'aquell curs, començà a preparar-se per anar a viure a Tarragona, i el 31 d'agost de 1967 cessà com a director de l'anterior escola, per tal d'incorporar-se a la nova destinació.

Els alumnes de Vila-rodona li regalaren un àlbum de fotografies i records així com un tocadiscos i uns discos d'en Serrat i de música clàssica. L'Ajuntament li féu un escrit on destacava: ⁴

«El Sr. Cortiella ha sabido imprimir durante siete trabajosos años en el corazón de sus alumnos las virtudes más preciosas, como son: el amor al trabajo, el cariño a sus padres y superiores y principalmente el respeto para todas las cosas e ideas de orden superior, espiritual.

Su gran siembra ha fructificado y la población se enorgullece de contar hoy día con una esperanzadora juventud que ha sido forjada con el ímprobo trabajo, la recta dirección, un gran celo y con la conducta ejemplar de tan singular Maestro.

La despedida que esta localidad tributa al Sr. Cortiella, es a la vez que triste, apoteósica, prueba evidente del afecto y simpatía que se ha granjeado durante el tiempo que ha convivido con los habitantes de la villa.

Los Componentes de la Corporación Municipal que representan a todo el vecindario, quieren ser los primeros en estampar su firma como prueba de este sencillo homenaje, que se le tributa y que en resumen es de agradecimiento y admiración por la gran labor desarrollada por el Maestro excepcional durante la permanencia en ésta.

Vilarrodona a cuatro de septiembre de mil novecientos sesenta y siete».

Més de cent veïns del poble signaren uns fulls de comiat que el Casal de Vila-rodona organitzà «amb sincer homenatge al mestre Sr. Cortiella».⁵

El setembre de 1967 Francesc fou nomenat mestre del col·legi La Mercè de Tortosa. Prengué possessió del càrrec però en cessà el mateix dia, atès que ja tenia feina a Tarragona.

Aquell mateix mes la família s'instal·là al pis 4t 1a del núm. 30 del carrer Gasòmetre (aleshores Comandante Rivadulla). Francesc començà la seva tasca com a mestre (director a partir del gener de 1968) de l'escola graduada Sant Pau de Tarragona. A part de l'escola Primària hi havia la filial (Batxillerat) i la residència universitària. Cada secció tenia el seu cap i totes estaven sota la direcció general del representant de l'Arquebisbat, Mn. Joan Martí i Alanis, parent de Francesc.

Durant el curs 1967-68, segon des de la fundació de Sant Pau, a l'escola graduada hi treballaven quatre mestres tutors (José Luís Calero, Salvador Martín, Joan Bardina i Francesc Cortiella), hi col·laboraven educadors i preveres (durant els primers anys, Mn. Josep M. Mitjans, Mn. Carreras i Mn. Fabregat). L'escola tenia alumnes des de segon fins a quart de Primària. Després passaven a la filial a cursar primer de Batxillerat. Per entrar a segon de Primària, calia superar una prova de nivell, fet que causà força problemes a Francesc. Algunes famílies de Tarragona s'enemistaren amb ell perquè els seus fills no superaren la prova i no hi pogueren accedir.

Al centre hi havia bones instal·lacions (laboratoris, sala d'actes, sala de jocs, biblioteca, gimnàs, extensos patis, menjador...), cosa que permetia que els mestres poguessin aplicar una educació força activa, amb nombroses activitats (excursions, competicions esportives, festivals, teatre, lectures, reforços, activitats d'estiu, concursos de redacció, cinema, treballs manuals, grups musicals...). Una de les novetats fou la introducció de la llengua catalana com a obligatòria en les hores complementàries que oferia el centre de dotze a una del migdia. Per tal de poder-ho fer els mestres rebien classes del docent Josep Veciana i Aiguadé, de Renau-Perafort.

Una altra activitat que Francesc feia amb alguns alumnes voluntaris i que tenia èxit, era la realització del pessebre. Cap a les vuit del matí, abans de començar l'horari escolar, quedaven per anar fent-lo. Diversos anys guanyaren el concurs de pessebres de la ciutat, en la modalitat de centres educatius.

També es feien diferents activitats en conveni amb altres institucions (Conservatori de Música de Tarragona, Club Natació Tàrraco, Parc infantil de trànsit).

En la biografia d'urgència que féu el pare Agustí Altisent, company de la Universitat, explicava així els anys que Francesc passà a Sant Pau:

«A Sant Pau [...] els seus companys de treball recorden perfectament com anava davant de tots en tota mena de feines i que, alhora, els consultava en tot, reunint a l'autoexigència personal l'esperit democràtic i de bon company, que res no empenia sense consultar els altres. A Sant Pau, el professor Cortiella, no sols es lliurava a les seves tasques d'ensenyament i direcció pedagògica, sinó que empenia l'organització d'exposicions, pessebres per Nadal i tota mena de tasques estimulants per a l'alumnat, arrossegant, sense imposar-se i pel seu mateix entusiasme, la col·laboració engrescada dels altres professors i dels alumnes (*Universitas Tarraconensis* IX, 1987: III-IV)».

Paral·lelament a l'activitat docent, en aquests anys Francesc es matriculà com a alumne lliure de la Universitat de Barcelona, on cursà la llicenciatura en Filosofia i Lletres, en l'especialitat de Geografia i Història. Estudiava a les matinades (entre les 4 i les 8) i cada dissabte anava a Barcelona per entrevistar-se amb els professors i examinar-se de les diverses assignatures.

En el curs 1970-1971, Pau VI nomenà a Mn. Joan Martí com a bisbe de la Seu d'Urgell i fou substituït a Sant Pau per Mn. Miquel Barberà. També en el mateix curs s'aprovà la Llei General d'Educació (1970) que creava l'EGB, que s'aplicaria a partir del curs següent. Així, els alumnes que feien 4t de Primària al curs 1970-71 passaren a 5è d'EGB, en comptes de començar 1r de Batxillerat. A més, durant la tardor de 1972 els mestres de Primària hagueren de fer cursos per aprendre els nous mètodes educatius i poder esdevenir professors d'EGB. En aquest període augmentà el nombre d'alumnes a l'escola de Sant Pau, de manera que es van necessitar nous professors (Justo Jiménez s'incorporà el 1969, Francesc Gabriel i el Sr. Roger ho feren el 1971). També els nous reptes organitzatius varen fer que Francesc s'hagués d'anar a formar sobre organització de centres escolars, cosa que dugué a terme a l'Institut de Ciències de l'Educació (ICE) de la UAB (març de 1971).

Durant el curs 1972-73, es produí un greu conflicte a Sant Pau, que acabà amb el cessament de Francesc com a director. Mn. Miquel Barberà fou substituït per Mn. Ferran Solé en la direcció del Patronat. El professorat de la filial volia que l'alumnat que cursava cinquè (dos grups) a la graduada passés a fer el sisè a la filial, però els mestres de la graduada volien continuar amb els seus alumnes. Per resoldre la disputa, es decidí demanar al Ministeri la concessió de línies a la graduada i línies a la filial. Mentrestant, al juny de 1972 el Patronat encarregà a l'escola graduada que organitzés la planificació del sisè curs d'EGB amb tres línies (les dues que ja tenien de cinquè i una tercera línia que es crearia amb alumnes nous). Francesc, com a director de la graduada, planificà conjuntament amb els mestres el curs 1972-73 i al setembre començà el curs amb normalitat. A l'octubre, però, el Ministeri concedí tres subvencions a la filial per a l'obertura de sisè d'EGB. Com que la filial no tenia alumnat

matriculat per aquell curs, el Patronat decidí enviar-hi alumnes de la graduada, i el dia dos de novembre dos grups de sisè de la graduada foren traslladats a la filial. La decisió no agradà ni a les famílies ni als mestres de la graduada (un canvi d'aquestes característiques dos mesos després d'haver-se iniciat el curs suposava un daltabaix organitzatiu), i Francesc, com a director de la graduada, els donà suport. A conseqüència d'aquest posicionament en el conflicte, el juny de 1973 el Patronat decidí cessar-lo. Pares i professorat s'hi oposaren (la junta directiva de l'Associació de Pares dimití per demanar la revocació del cessament), però la decisió del Patronat fou irrevocable.

Durant el curs 1973-74, Francesc, com a funcionari estatal, fou destinat al Col·legi Sant Pere i Sant Pau de Tarragona. Allí, en les dependències provisionals del centre, féu de tutor d'un grup de 5è d'EGB. I ho aprofità per acabar totes les assignatures de Filosofia i Lletres i per fer, durant l'estiu, la tesi de llicenciatura, titulada «*El municipio de Tarragona durante la sublevación y guerra de Cataluña (1461-1472)*» dirigida per la Dra. Carme Batlle. També aquell estiu va matricular-se al Curs d'Aptitud Pedagògica (CAP) per poder impartir classes a secundària.

El setembre de 1974 fou nomenat director de la nova escola de Bonavista, on s'incorporaria a partir de l'1 de setembre. El quatre d'octubre, però, fou contractat com a professor de Geografia i Història de secundària a la Universitat Laboral de Tarragona, motiu pel qual deixà Bonavista.

Allà faria classes de Geografia i Història a Batxillerat, a COU i a BUP, i classes de formació humanística a FP. Va col·legiar-se al Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de Catalunya l'u d'abril de 1975.

Durant aquests anys realitzaria per lliure les assignatures del doctorat a la UB. També paral·lelament va preparar-se el temari de les oposicions de secundària de les universitats laborals. L'estiu de 1976 optà a les oposicions al grup A de l'escala docent d'universitats laborals a Alcalà d'Henares i va guanyar la propietat de la plaça que tenia com a interí a la de Tarragona.

El curs 1976-77, juntament amb el Sr. Serramià -excompany de Magisteri i aleshores professor de Llatí i Grec a la Universitat Laboral de Tarragona- i Mn. Virgili -professor de Religió-, Francesc inicià les classes de català al centre. Eren voluntàries i s'impartien un cop finalitzada la jornada escolar, al voltant de les sis de la tarda. S'hi apuntaren una dotzena d'alumnes, tots externs (no es quedaven a dormir), malgrat l'handicap que els suposava el fet d'haver d'assistir a classe després que haguessin marxat tots els autobusos (haviem d'anar cap a Tarragona o a Reus fent autoestop a l'autovia de Salou). En aquestes classes Francesc parlava d'Història de Catalunya, el Sr. Serramià feia Gramàtica Catalana i Mn. Virgili s'ocupava de la cultura i els costums catalans.

El vuit de febrer de 1978 Francesc es doctorà en Història Medieval amb la tesi «*El municipio de Tarragona de 1400 a 1475*», de la qual la secció de publicacions de la UB en publicà un resum el 1979.

El doctorat li va permetre entrar a treballar a l'àmbit universitari. Així durant el curs 1978-1979 va compaginar la feina de la Universitat Laboral amb la feina de professor encarregat de curs a l'Escola Universitària de Formació del Professorat d'EGB de Tarragona. També durant els cursos 1979-80 i 1980-81 compaginà les dues tasques, a la Laboral i a Magisteri. A l'Escola Universitària impartia les assignatures Metodologia de les Ciències Socials a la Primera Etapa d'EGB, Història Antiga i Medieval Universal i Història de la Literatura Catalana. Durant el curs 1980-81 seria president del departament de Geografia i Història del Centre d'Ensenyances Integrades (antiga Universitat Laboral).

Una fita que ell considerava important fou el seu ingrés a la secció d'Història, de la Societat Catalana d'Estudis Històrics, filial de l'Institut d'Estudis Catalans, el 1978. El 16 de març pronuncià la conferència d'ingrés, titulada «El municipi de Tarragona del 1400 al 1475», al Palau Dalmaes de Barcelona. A partir d'aleshores portaria sempre el distintiu de la institució a la solapa de l'americana. També durant aquests anys formà part del Consell de Redacció del *Boletín Arqueológico*, de la Real Sociedad Arqueológica Tarraconense (fins al febrer de 1980).

Durant curs 1978-79 es matriculà a la Delegació universitària de Tarragona, per estudiar Filologia Catalana. Com que ja havia fet els cursos comuns de Filosofia i Lletres anteriorment, pogué convalidar moltes assignatures i es va matricular al quart curs. L'octubre de 1979 obtingué el títol de *Mestre de Català* i al final del curs 1979-80 aconseguí la llicenciatura en Filologia Catalana.

En paral·lel seguia la seva tasca d'investigació històrica. Entre el 19 i 21 d'abril de 1979 participà en les Jornades sobre el *Cisma d'Occident a Catalunya, les Illes i el País Valencià* que es celebraren a Barcelona i Peníscola amb motiu del VI Centenari del referit Cisma. Hi contribuí amb la comunicació titulada: «Benet XIII i la ciutat de Tarragona», publicada sota el patronatge de l'IEC a Barcelona el 1988 (vol. II p. 402-412). També en el 1979 participà en les *I Jornades d'investigació dels Arxius del Camp de Tarragona*, organitzades per l'Arxiu Històric Provincial de Tarragona. Hi presentà una comunicació sobre l'Arxiu Municipal de Vilaverd, fons que ell havia ordenat i catalogat. Finalment a l'esmentat Arxiu de Tarragona oferí la conferència: «El Consell de Tarragona al segle XV» (27-2-1979).

El 1980 publicà la *Guia de Vilaverd*, a través de l'Institut d'Estudis Tarraconenses (IET) Ramon Berenguer IV. Fou presentada a Vilaverd el 9 de novembre a la sala de la Cooperativa Agrícola, dins els actes de la Festa Major.

Mentre treballà a la Universitat Laboral de Tarragona va sol·licitar beques d'investigació al servei d'universitats laborals per tal de pagar les despeses que li ocasionava la investigació històrica (viatges a arxius de Madrid, de Barcelona, fotografies, fotocòpies, material...). Així, rebé un ajut de 40 mil ptes. per al treball «La hisenda municipal de Tarragona de 1350 a 1500» -que formaria part de la seva tesi doctoral. També obtingué un ajut de 97 mil ptes. pel treball «Desenvolupament polític, econòmic i social d'un municipi medieval de la Senyoria de l'Arquebisbe de Tarragona: Vilaverd», que constituïria la base de la posterior *Història de Vilaverd* (1982).

D'altra banda, seguí realitzant conferències de tipus cultural i històric. La Delegació del Ministeri de Cultura li encarregà la lliçó magistral «*España en la era románica*», dins el Curs d'Art sobre el romànic espanyol, que es va fer a la sala d'actes de la Biblioteca Pública de Tarragona aquell curs.

L'u de febrer de 1981 substituï el Dr. Josep M. Sans Travé com a professor d'Història Medieval a la delegació universitària de Tarragona, atès que el solivellenc havia estat nomenat director general d'Arxius de la Generalitat de Catalunya. Francesc passà a ser professor agregat interí d'Història Medieval, Universal i d'Espanya. Com que el nou lloc de treball requeria dedicació exclusiva, deixà de fer classes a la Laboral i a Magisteri. A la delegació universitària desenvolupà les assignatures d'Història Medieval de la Corona d'Aragó, Història Medieval d'Espanya i Història de les Institucions Medievales. Posteriorment impartiria altres assignatures, com Metodologia i Crítica Textual de l'Edat Medieval i Història de l'Església Medieval. Aquesta ocupació li permeté destinar més temps a la investigació històrica, tant d'una manera personal com també en col·laboració amb altres historiadors (especialment la Dra. Montserrat Sanmartí) i amb els seus alumnes universitaris. Ell pensava que calia investigar sobre el repoblament i el desenvolupament històric medieval del Camp de Tarragona i a aquest tema hi dedicà el seu esforç. També es dedicà a fer xerrades de temàtica medieval. Així conferencià sobre l'Art Medieval al Tarragonès a la seu d'Òmnium Cultural del Tarragonès (26-3-1981). Al Sindicat Agrícola de Constantí (11-4-1981) va dissertar sobre: «Història de Constantí: Època medieval». Al Centre d'Estudis Alcoverencs (8-5-1981) i al Centre d'Estudis d'Altafulla (9-5-1981) va glossar sobre «Catalunya a l'època medieval». Posteriorment, l'agost del mateix any, va presentar la *Història de Constantí*, editada pel mateix Sindicat Agrícola de Constantí. Aquest llibre el dedicà a la seva esposa Rosita Masdeu. El disset d'agost de 1981 rebé una carta d'Albert Manent on afirmava: «Crec és el tipus d'història local que s'ha de fer avui, seguint les petges de Vicens Vives i remarcant els capítols d'economia i demografia. També és important la feina que heu fet posant en solfa els materials sobre el govern del municipi».⁶

Els mesos d'agost de 1981 i de 1982, participà com a tècnic en les activitats d'estiu que organitzava la Direcció General de la Joventut. A Tarragona feren un curs sobre *Conèixer Catalunya* per a joves de 15 a 18 anys. Durant quinze dies hi havia xerrades, activitats lúdiques i excursions pels llocs més emblemàtics de les comarques tarragonines. El Dr. Diego López Bonillo i ell feien les xerrades i les descobertes a les excursions. Un grup de monitors dirigits per Josep Camps, organitzaven les activitats lúdiques i administratives.

El 10 de setembre de 1981 anà a Perafort, convidat per l'Ajuntament a fer una xerrada sobre l'Onze de Setembre. Finalment a l'Institut Salvador Vilaseca de Reus va fer la dissertació: «El repoblament i la comuna del Camp de Tarragona» (26-10-1981).

També el mateix any començà a escriure articles a la revista *Universitas Tarraconensis*, publicada per la Delegació universitària de Tarragona. El 1981 hi publicà: «Notícies sobre el Codony», Francesc fou membre del consell redactor de la revista durant dos triennis.

El 1982 publicà quatre llibres: *La Guia de Perafort*, *la Guia de la Secuita*, *la Guia de Renau* (aquesta en col·laboració amb Josep Veciana i Aiguadé), i *la Història de Vilaverd*. En Veciana mestre de Perafort i fill de Renau, fou el mestre de català de Francesc i fou també el corrector de tots els llibres i articles que va redactar. Josep Veciana fou nomenat Tarragoní Fidel 1982 per Òmnium Cultural i Cortiella féu un discurs de reconeixement de la seva tasca a favor de la cultura catalana.

La Història de Vilaverd, dedicada a la memòria del seu pare i en homenatge a la seva mare, fou publicada per l'Ajuntament de Vilaverd i impresa a la impremta Requesens de Montblanc. L'alcalde (Ramon Abelló i Garcia), els regidors del primer consistori democràtic de Vilaverd de després de la guerra i el secretari (Josep M. Garcia i Fort), feren possible la publicació, i Francesc els ho va agrair molt. El futur gendre de Francesc, Rafael Cremades i Ripoll, féu les fotografies i les gràfiques de l'obra. Rafael ja havia fet els plànols de *la Història de Constantí* i les fotografies de les quatre guies. El llibre es presentà a l'església parroquial de Vilaverd.

Mn. Gaetà Rossell, convilatà i missioner teatí, li envià una carta des de Mèxic (31-3-1981) parlant d'aquest llibre:

«És un treball molt reeixit. I, sense retòrica, un treball que omplena un buit [...] Mai no m'haguera pensat que un germà de llet [...] ens hagués donat el testimoni valuós del nostre passat. Gràcies Francesc, per tot el que has fet [...] Que Déu et pagui aquesta obra tan ben feta».⁷

El mateix 1982 envià una comunicació al «VII Centenari del Vespro Siciliano», al «XI Congrés d'Història de la Corona d'Aragó» que es féu a Palerm del 25 al 30 d'abril, sota el títol: «Les relacions dels Arquebisbes de Tarragona amb els pobles del Camp durant el regnat de Pere el Gran,

segons l'Índex Vell de Tarragona». La llegí el dijous 29 d'abril a Palerm i es publicaria l'any següent.

El dia de sant Cristòfor pronuncià el pregó de la Festa Major de Vilaverd.

També va donar dues conferències a la Facultat de Filosofia i Lletres de Tarragona, dins els cursos per a la tercera edat: «La formació de Catalunya» (19-11-82) i «L'expansió de Catalunya a la Mediterrània» (21-12-82).

El 1983 amb Montserrat Sanmartí i els alumnes del Departament d'Història Medieval, iniciaren la transcripció de les actes municipals gràcies a una subvenció de l'Ajuntament de Tarragona que en publicarà els treballs tres anys més tard. Durant el curs 1983-84 transcrivieren les actes dels anys consulars 1378-79, 1383-84, 1384-85, 1385-86 i 1386-87.

Una altra tasca col·laborativa fou la formació d'un diccionari històric de termes usuals en les institucions catalanes. L'equip era format amb la Dra. Montserrat Sanmartí i Roset, la seva germana Maria del Carme i Sabí Peris. Fins aquell any portaven redactades 500 fitxes.

Francesc també traduí al català la tesi doctoral i elaborà altres materials per a properes publicacions.

D'altra banda incrementà la tasca docent, fou professor de Didàctica de la Història al Curs d'Aptitud Pedagògica (CAP). Des de l'octubre era Coordinador d'Universitats i d'Investigació de la Delegació de l'Institut de Ciències de l'Educació (ICE) de Tarragona, tasca que li suposaria la coordinació de vuit treballs d'investigació. També dirigí diverses tesis de llicenciatura, com les de Josep Bergadà Anglès i M. Dolors Fortuny Golorons, titulada «Les Falde de Tarragona», o la de Miquel Riera Casadevall.

Finalment, en el curs 1983-84 impartí classes de català per adults a Constantí.

El 1984 guanyà la titularitat de la plaça que ocupava interinament i seguí amb la docència i recerca històrica. L'IET Ramon Berenguer IV publicà la tesi doctoral: *Una ciutat catalana a darreries de la Baixa Edat Mitjana: Tarragona*, que va dedicar als seus cinc fills. El Dr. López Bonillo en parla en l'article que va fer a la revista *Universitas Tarraconensis* :

«La tesi doctoral del professor Cortiella, plasmada en un llibre publicat per la Diputació el 1984, és un dels bons llibres de la història local tarragonina. En l'obra mostra el coneixement complet de la documentació de l'època, tant de la mateixa ciutat com de les relacions que mantenia amb altres municipis. Cortiella aconseguí en el seu llibre una reconstrucció molt elaborada del funcionament del govern municipal tarragoní, dels principals conflictes polítics entre l'arquebisbe i el municipi, així com les contradiccions internes existents en les pròpies institucions municipals.

Aquest llibre situava a Cortiella dins el marc d'una línia de recerca molt poderosa en els darrers temps com ha estat la història de ciutats a la Baixa Edat Mitjana, vigent a França, Anglaterra o Itàlia i que Catalunya va ser iniciada per C. Batlle i C. Carrère. L'aspiració última d'aquests treballs ha estat la d'utilitzar l'exemple del microcosmos urbà per tal de comprendre els elements fonamentals d'aquesta «primera gran crisi del feudalisme» de la qual parlava fa anys F. Graus. El llibre de Cortiella aconseguí aquest mèrit amb dignitat i encert i figura per mèrits propis entre les obres importants dels darrers anys» (López Bonillo 1992: 10).

El mateix any publicà *Les lluites socials a Tarragona a la primera meitat del segle XV, gràcies a* Gràfiques Gabriel Gibert, en la seva col·lecció *Pau de les Postals*, que l'impressor obsequiava els seus clients. Aquest volum el dedicà a la professora Dra. Carme Ballart, que «el va introduir al camp encisador de la investigació històrica» (Cortiella 1984: 5).

També seguí fent conferències, com la que fa a l'Institut de Batxillerat Narcís Oller de Valls, sobre l'orientació universitària (23-5-1984).

En la seva tasca cultural presentà el llibre del seu alumne de Vilardona, Josep Santesmases i Ollé, «*El segle XIX a Vila-rodona*».

En relació als congressos, el 13 de desembre de 1984 anà a la Universitat Paul Valéry de Montpeller, al *XII Congrès de la Corona d'Aragó*, on aportà la comunicació: «Espàrec Barca».

També participà en el Cursos d'Adults organitzats per l'Ajuntament de Constantí, amb la xerrada «Història de Catalunya a l'època medieval».

Del 1984, i fins 1986, va publicar articles sobre la història de la Riba a la revista *El Brugent*, editada pels Amics de la Riba.

El 1985 dirigí la tesi de llicenciatura d'A. Martínez i la doctoral d'Ezequiel Gort, arxiver de Reus. Amb els alumnes del curs 1985-86, seguiren transcrivint les Actes Municipals de Tarragona i continuà impartint classes de català al Servei de Normalització Lingüística de Constantí.

Del 8 a l'11 de gener participà, amb un grup de 14 alumnes, al Col·loqui *La formació i expansió del feudalisme català*, que es féu a Girona. També assistí al *XII Congrès de la Corona d'Aragó* a Montpeller (26-29 de setembre) i a les *I Jornades sobre els ordes religioso-militars als Països Catalans (s. XII-XIX)*, de Montblanc (8-10 de novembre), on presentà la comunicació: «La Comanda de Renau-Pinós» (9 de novembre).

Seguí pronunciant conferències: Valls (30-1), Altafulla (26-4). A Tarragona (14-11) conferencià sobre: «Els fons medievals a l'Arxiu Municipal de Tarragona», dins el *I Curs d'Iniciació a la Recerca Històrica Els arxius tarragonins i les seves possibilitats per a la investigació*, organitzat per l'AHT (13-11- 4-12). A Santes Creus (22-9), parlà sobre «Pere el Gran i les constitucions de 1283», a la *XXXIX Festa Anual de l'Arxiu Bibliogràfic*. També féu xerrades per a la gent gran: «El naixement dels comtats catalans» (27-3-85) i «Jaume I i Pere el Gran» (10-4-85).

Referent a publicacions, el primer de març, l'Ajuntament de la Pobla de Mafumet acordà encarregar-li el treball d'investigació, estudi i redacció d'un recull de dades històriques sobre la vila. També, el 6 de setembre, l'Ajuntament d'Alforja acordà encomanar-li, junt amb Pere Anguera, una monografia sobre la vila. A final d'any apareix la *Miscel·lània Ribatana 1*, on col·laborà amb «Assaig sobre la història medieval de la Riba (segles XII-XV)». Aquest volum es presentà el 26 de gener de 1986. També publicà una ressenya de l'obra: *Les jueries medievals Tarragonines* de Gabriel Secall, a la revista *Quaderns de Vilaniu* (núm. 8), i l'article «La pretensió de Tarragona de convertir-se en Seu Pontifícia (1409-1413)», a la revista *Universitas Tarraconensis* (vol. VII, p. 55-72).

El curs 1985-86 entrà a formar part de la Comissió Tècnica del Patrimoni Artístic de la Delegació de Cultura de la Generalitat de Catalunya a Tarragona, que es reunia un cop al mes.

Francesc s'inicià com a conferenciant el 1986 a l'Espluga de Francolí (23-1) i a la Pobla de Mafumet (28-1; 30-1; 1-2). Participà en la campanya de divulgació de la Història de Catalunya: «Conèixer la nostra història» fent xerrades a la Riba (11-4 i 25-4), Falset (7-4 i 14-4) Torredembarra (22-4 i 30-4), Capçanes (15 i 21-4), Valls (27 i 28-4), Vilabella (29-4 i 6-5), Sarral (4 i 11 -5), La Selva (5 i 12-5), Blancafort (13 i 20-5) Vila-seca i Salou (19 i 26-5), Hospitalet de l'Infant (27-5 i 3-6). Pel maig va exposar: «Notícies històriques medievals d'Alforja», a Alforja, i el 24 de novembre a Reus sobre: «La vida a la Catalunya del segle XII». El 23 de desembre presentà la conferència «Expansió de Catalunya a la Mediterrània», dins el cicle «Conferències dels dimarts» que feia la Regidoria de Cultura de l'Ajuntament d'Alforja. Dins l'aula de la tercera edat, impartí la lliçó titulada «Les Corts Catalanes i la Diputació del General (15-12)».

El 1986, a més, publicà la *Història de la Pobla de Mafumet*, que edità l'Ajuntament de la mateixa vila i presentà, per la festa de Sant Joan, el Dr. Sans Travé. Francesc publicà, juntament amb el reusenc Pere Anguera, *Història d'Alforja*, editada pel mateix Ajuntament. D'altra banda, l'Ajuntament de Tarragona va començar a tenir cura d'encarregar la impressió de les Actes Municipals que ell, la Dra. Montserrat Sanmartí i Roset i l'equip d'alumnes transcriptors del Departament d'Història Medieval i Paleografia de la Facultat de Filosofia i Lletres de Tarragona, havien transcrit els darrers anys. Es publicaren les *Actes Municipals 1378-79 i 1383-84* i les *Actes Municipals 1384-85 i 1385-86*. Finalment, a la revista *Espitllera*, de Montblanc, publicaria l'article: «L'ermita de la Mare de Déu de Montgoi», (núm. 56-57, 1986, p. 81-84).

També inicià, diversos contactes amb el Gremi dels Forners de Tarragona per publicar un estudi històric sobre el gremi i la transcripció dels Textos de la Confraria de Nostra Senyora del Candeler i Sant Simeó (segles XVI-XVIII).

Presentació d'*Història d'Alforja* l'any 1986 (Arxiu familiar).

Presentà comunicacions a diferents congressos. Així el març: «La producció vinícola de la ciutat de Tarragona al segle XV» (*Món Mediterrani. Jornades sobre la Viticultura de la Conca Mediterrània*, Tarragona 17-20 de març de 1986). El 14, 15 i 16 de novembre participà a les *Jornades sobre ordenances municipals i baronials a Catalunya* amb: «Capítols fets entre el Consell de Tarragona i els mercaders de Barcelona. Any 1460».

Albert Manent publicà a *Serra d'Or*, l'article: «Francesc Cortiella. Medievalista i historiador local». (núm. 327, desembre 1986, p. 33) on repassa l'obra i les aportacions que Francesc havia fet a l'estudi de la història medieval del Camp de Tarragona.

Francesc inicià l'any 1987 amb una xerrada a l'Ajuntament de Tarragona titulada: «El règim municipal català (12-1). El dia 5 d'abril va fer el pregó de Setmana Santa a l'Església de Sant Rafel, de la Selva del Camp. El 7 d'abril inaugura a Capçanes les conferències que formaven part del *Curs d'Aproximació a la història de Catalunya*, que es van fer fins al 9 de juny a dotze localitats de les comarques tarragonines.

També publicà els articles «Alcover Medieval» (dins: *Alcover, estat de la qüestió. Estudis Locals*, vol. 5, del Centre d'Estudis Alcoverencs) i «Documents sobre la representació de l'Assumpció de Madona Sacnta Maria, l'any 1388, a Tarragona» (*Universitas Tarraconensis*, IX). Finalment enlllestí el llibre *El Gremi dels Forners de Tarragona*, editat pel Gremi Comarcal de Forners de Tarragona. A més, l'Ajuntament de la capital edita el 3r volum de les *Actes Municipals* (1386-87 i 1387-88).

Tanmateix, coincidint amb la fi del curs universitari, durant el mes de juny se li manifesta una leucèmia que li va impedir seguir treballant. Des del juny fins al desembre, seria ingressat a Joan XXIII i a Bellvitge, lluitant contra la malaltia. A Bellvitge va conèixer la seva primera néta, l'Elga, nascuda el 26 d'octubre. Amb motiu de les festes de Nadal, Francesc volgué tornar a casa. A la tarda de Nadal, però, tornà a reingressar a l'hospital tarragoní, on finà la matinada del 26 de desembre.

Pocs dies després, el monjo Agustí Altisent, publica un esborç biogràfic sobre Francesc titulat «In memoriam», a *Universitas Tarraconensis IX* (Tarragona, 1987). El Dr. Josep M. Sabaté i Bosch va redactar un article al *Diari de Tarragona* (29-12) titulat: «A Francesc Cortiella i Òdena, mestre-professor d'Universitat». Cinc anys més tard, el Dr. Diego López Bonillo escrivia la nota biogràfica: «Homenatge al Professor Francesc Cortiella i Òdena», a *Universitas Tarraconensis X* (Tarragona 1992).

El 1995 Francesc fou nomenat Fill adoptiu de Constantí a títol pòstum.

Francesc ha estat refenciat en diverses publicacions posteriors a la seva mort. Sense voler ser exhaustius esmentar el pròleg fet per Alfred (Gaietà) Rossell i Clivillers, (Roma, 5-4-1999) al llibre *Vilaverd*, de Jaume Solé Olivé (Valls 1999). També es parla d'ell sobre la seva estada a l'escola de la Selva, al llibre *Casal Selvatà. Església i resistència cultural durant el*

segon franquisme a una vila del Camp de Tarragona. De Roser Puig i Tàrrsch, (Valls 2001, p. 154-156).

També cal fer constar la nota biogràfica feta per en Josep M. Grau Pujol, dins les *Biografies de Tarragona* (vol II, Tarragona 2011).

Finalment, Jordi Rius i Jové també parlà de Francesc i de la seva relació amb la Riba, a l'obra *Calidoscopi Ribetà: Costa amunt i trencat pel camí fondo*. (Amics de la Riba, la Riba, 2014).

Referències bibliogràfiques

- Altisent, Agustí (1987): «Francesc Cortiella i Òdena (1933-1987): In memoriam», *Universitas Tarraconensis*, (Tarragona), 9, p. I-VI.
- Cortiella i Òdena, Francesc (1980): *Guia de Vilaverd*. Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV.
- Cortiella i Òdena, Francesc (1982): *Història de Vilaverd*. Vilaverd, Ajuntament de Vilaverd.
- Cortiella i Òdena, Francesc [s. d.]: «Memòries personals» [document inèdit conservat a l'Arxiu familiar].
- Évole, Gonçal (1996): «Un Mestre per a una generació». *Amics d'Alforja. Butlletí Informatiu. III Època*, núm. 12 (gener-març 1996), p. 8-9.
- Grau Pujol, Josep M (2011): «Francesc Cortiella i Òdena», *Biografies de Tarragona* (vol. I-II). Benicarló: Onada Edicions (Col·lecció Conèixer. Sèrie Major, 1-2).
- López Bonillo, Diego (1992): «Homenatge al Professor Francesc Cortiella i Òdena», *Universitas Tarraconensis*, X, p. 9-11.
- Manent, Albert (1986): «Francesc Cortiella. Medievalista i historiador local», *Serra d'Or*, núm. 327 (desembre 1986), p. 33.
- Puig i Tàrrsch, Roser (2001) «*Casal Selvatà. Església i resistència cultural durant el segon franquisme a una vila del Camp de Tarragona*». Cossetània (Valls 2001), p. 154-156.
- Jordi Rius i Jové (2014) *Calidoscopi ribetà: Costa amunt i trencat pel camí fondo*. Amics de la Riba. la Riba, 2014.
- Rossell i Clivillers, Alfred (1999): «Pròleg», dins Jaume Solé Olivé. *Vilaverd*. Valls: Cossetània, p.5-6.
- Santesmases, Josep (2009): «El senyor Cortiella (1)», *Caliu. Revista de Vila-rodona*, núm. 85 (Fira 2009), p. 23-25.
- Santesmases, Josep (2010): «El senyor Cortiella (2)», *Caliu, Revista de Vila-rodona*, núm. 86 (Nadal 2009 - Festa Major 2010), p. 26-27.

Notes

- 1.- En aquells anys s'estudiava Magisteri i els darrers cursos de Batxillerat alhora.
- 2.- En aquell temps hi havia la norma de fer classes fins dissabte al migdia. Dissabte a la tarda i diumenge feien festa.
- 3.- Document de l'arxiu familiar. Còpia compulsada de l'acta original.
- 4.- Àlbum record de Vila-rodona. Arxiu familiar.
- 5.- Ídem.
- 6.- Arxiu familiar.
- 7.- Arxiu familiar.

-Rebuda: Juny 2016.

-Revisió: Josep M. Grau i Pujol.

-Acceptació: Agost 2016.

**CONEGUEM EL NOSTRE
PATRIMONI ARTÍSTIC**

**Un plat petitori procedent
de Blancafort,
al Museu Diocesà de Tarragona**

Sofia Mata de la Cruz